

***Programa de formació
per a la intervenció
socioeducativa entre
serveis socials i un
centre d'educació
secundària obligatòria***

Aina Morey Alzamora
*Doctora en Ciències de
l'Educació
Conselleria d'Educació i
Cultura
E-mail: anamorey@wandoo.es*

*Educació i Cultura
(2008-2009), 20:
175-189*

Programa de formació per a la intervenció socioeducativa entre serveis socials i un centre d'educació secundària obligatòria

A training programme for socio-educational interventions in social centres and a compulsory secondary school

Aina Morey Alzamora

Doctora en Ciències de l'Educació
Conselleria d'Educació i Cultura

Resumen

La presente ponencia expone un programa de formación conjunta entre los servicios sociales de los ayuntamientos y el profesorado de los centros de educación secundaria obligatoria como vía para atender a las necesidades de los alumnos en situación de riesgo de exclusión educativa y/o social. La propuesta consiste en un programa de formación en centros que contempla toda una serie de medidas de intervención a nivel de alumnado, profesorado y organización y funcionamiento interno del centro, y externo en lo que respecta a las relaciones entre ambos servicios sociales y educativos. El nexo que vincula a ambos es la problemática del alumnado absentista que deja de asistir al centro educativo por motivos injustificados y cuyo caso se deriva al servicio social municipal correspondiente. Este proyecto de formación asegura una intervención socioeducativa comunitaria así como un plan de actuación común y coherente que beneficia al alumno.

Abstract

This paper presents a joint training programme run by municipal social services and the teaching staff at compulsory secondary schools as a way to care for the needs of students at risk of social and/or educational exclusion. The proposal consists in a school training programme that includes a complete series of intervention measures at the levels of students, teaching staff, the school's organisation and internal functioning and external organisation in connection to the relationships between social and education services. The nexus that links them is the problematic behaviour of absentee students, who stop attending school for unjustified reasons and are referred to the corresponding municipal social service. This training project ensures a social-educative communitarian intervention as well as a common, coherent action plan that benefits students.

Palabras clave: programa de formación, socioeducativo, absentismo escolar, intervención comunitaria.

Com a conseqüència de la gran diversitat d'alumnat quant als interessos, capacitats, motivacions, actituds, situacions personals i familiars, etc., de vegades es planteja la necessitat d'introduir en els centres educatius programes específics per a grups d'alumnes amb unes determinades característiques. Així, segons s'observa en l'etapa de secundària, cada vegada més trobam que molts alumnes manifesten un rebuig envers tot allò que els proporciona una educació formal i reglada i, per aquest motiu, mostren preferències per incorporar-se prematurament al món laboral. Aquest interès per incorporar-se al món professional, que apareix abans de l'edat de setze anys, fa que augmenti sensiblement el nivell d'abandonament escolar, especialment quan més s'apropen a l'edat en què acaba l'escolaritat obligatòria. El fet que no existeixin possibilitats formatives i educatives que donin sortida als seus interessos fa que molts d'aquests joves segueixin la via de l'abandonament prematur i de la no-escolarització.

També, en l'etapa de secundària, hi ha alumnes amb problemes d'adaptació al centre, que manifesten conductes inadaptades, problemes de convivència, situacions d'abandonament prematur del sistema educatiu o actituds de rebuig envers el que representa el món educatiu formal.

Per fer front a aquestes situacions, la modalitat més extensiva als centres de secundària és l'organització de programes tallers de compensatòria educativa, oferta en la qual, a més d'una formació bàsica, es dissenyen continguts curriculars més manipulatius, pràctics i preprofessionals, com a mitjà motivador i incentivador, al mateix temps que es treballa amb grups més reduïts i al marge, almenys en part, de l'horari que segueix la resta de l'alumnat a les aules ordinàries. Aquests programes de compensació educativa van dirigits principalment a un conjunt d'alumnes que presenten problemàtiques de caire social, familiar i de convivència, a la vegada que es caracteritzen perquè no disposen d'un repertori apropiat d'hàbits de treball i de motivació envers tot allò que representa la institució escolar, la qual cosa propicia d'alguna manera que s'abandoni prematurament el sistema educatiu abans de l'edat de setze anys.

Quant a les característiques personals i socials, com a trets definitoris del perfil que presenten els alumnes de compensatòria social, a més del seu baix nivell d'assistència a classe, de rendiment escolar i de participació en les activitats educatives del centre, han de destacar-se importants carències afectives, poca autoestima personal i/o baix autoconcepte acadèmic, falta d'habilitats socials i de relació interpersonal, inici de consum de substàncies tòxiques, problemes d'integració en el centre, conductes predelictives i acumulació de fracassos escolars i personals. Sobre la base d'aquestes premisses, l'objectiu educatiu prioritari que es persegueix a l'àmbit educatiu i social en els programes de compensatòria és garantir i assegurar l'estada dels alumnes al centre, sense que es produeixi un abandonament prematur, a la vegada que han de rebre una educació formal adaptada a les seves necessitats, a més d'afavorir la seva posterior inserció sociolaboral. Fonamentalment, el que s'intenta és que hi hagi un apropament entre els interessos que manifesta l'alumne i els objectius de l'escola, tot i que en línies generals allò que s'aconsegueix és més distanciament entre ambdós.

Però, malgrat els esforços que suposa per part del col·lectiu d'equips directius i docents la implementació dels esmentats programes en els aspectes organitzatiu, funcional i curricular, la valoració que se'n fa no és gaire esperançadora si ens atenem a indicadors de resultat com el nivell d'integració escolar dels alumnes que hi participen, el grau de participació i implicació en la comunitat educativa o l'augment de les taxes d'assistència i implicació en el procés d'ensenyament aprenentatge. Segons s'observa, el problema cabdal segueix sent la poca assistència al centre educatiu, al temps que no hi ha una plena

adaptació i aprofitament dels aspectes educatius i curriculars que formen part dels objectius establerts en el programa adaptat. Una interpretació d'aquests resultats seria que, per exemple, en augmentar els nivells d'absentisme, entenem que s'ha activat una complicitat entre el grup d'iguals de compensatòria que ha afavorit encara més el procés d'autoexclusió. A més, el fet que se'ls apliqui una normativa pròpia a nivell disciplinar i de convivència com a resultat de l'adaptació curricular d'objectius i continguts actitudinals per donar resposta al perfil esmentat, fa que hi hagi una superposició i una lluita amb les regles establertes per al conjunt de l'alumnat i que es troben incorporades al Reglament Orgànic de Centre. A pesar que segueixen, generalment, el seu propi reglament disciplinari, amb unes normes i sancions adaptades, moltes vegades, i com a mesura extrema, se'ls expulsa del centre, la qual cosa, òbviament, contribueix encara més al procés d'abandonament i desescolarització que es pretén evitar.

Paral·lelament, trobam que un factor que no ajuda que les esmentades mesures educatives tinguin uns resultats més positius quant a la consecució dels objectius que es persegueixen és el desconeixement per part del professorat de l'entorn del barri en el qual es troba ubicat el centre i dels serveis socials corresponents, o el fet de conèixer en profunditat els joves que assisteixen a classe, pel que fa als interessos, motivacions, inquietuds, característiques socials i personals, aficions, etc., fet que pot generar unes expectatives irrealistes o inajustades respecte dels objectius educatius que es pretenen aconseguir.¹ Resumint, quant a les deficiències detectades, considerades com a factors de risc, trobam:

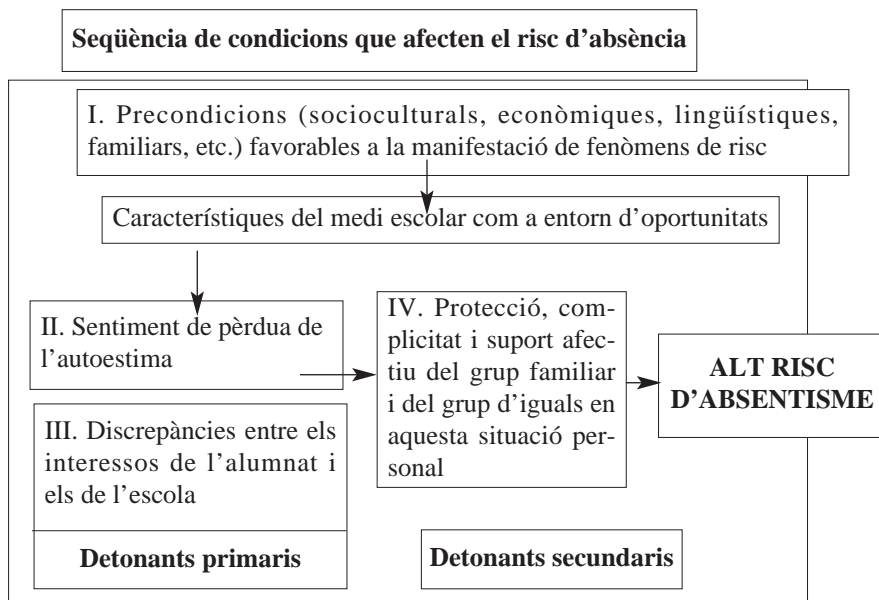
- Necessitats afectives
- Poca autoestima
- Falta d'habilitats socials
- Inici de consum de substàncies tòxiques
- Retard escolar significatiu
- Dificultats d'integració del jove al centre, i viceversa
- Conductes predelictives
- Discrepàncies entre els progenitors pel que fa a pautes educatives i hàbits
- Acumulació de fracassos

¹ Enfront de l'absència d'èxit en la consecució dels objectius que es persegueixen a l'hora d'organitzar grups d'aquests tipus, una opció alternativa, la més inclusiva, és que els alumnes romanguin en aules ordinàries. Per això, fa falta que els docents rebien una preparació específica que els capaciti per donar respostes educatives en els aspectes curricular i organitzatiu que siguin eficaces a l'hora d'aconseguir bons resultats en els aprenentatges escolars del conjunt de l'alumnat.

Existeix un percentatge considerable d'alumnes que, a més de la problemàtica d'absentisme, es caracteritzen per:	La institució escolar també presenta certs dèficits quant a:
Absència de referents positius. Desconeixement de la situació personal del menor. Estigmatització. Clima sancionador, reiterats càstigs i expulsions. Falta de recursos adients per a alguns menors.	Dificultats en la fluïdesa i la transmissió interna de la informació. Carència en la unificació de criteris quant a la intervenció (intervenció no personalitzada). Falta de coincidència entre els interessos dels menors i els que persegueix la institució escolar.

Detectades les necessitats, no solament dels alumnes sinó també dels centres educatius, el marc en què ens situam reconeix la importància que tenen aquests darrers a l'hora de promoure processos educatius que afavoreixin l'assistència de l'alumnat a les aules i participin plenament de les propostes didàctiques que s'hi desenvolupen. Seguint l'enfocament aportat per Rué (2003, 52), «l'individu i el seu entorn sociocultural no són vists com a font primària de l'absentisme, sinó que aquest és producte d'una determinada interacció entre un individu (que pertany a un cert medi, amb una biografia, etc.) i un entorn institucional, en aquest cas l'entorn escolar, i concretada aquesta interacció en una relació d'aula, de centre i amb un professorat específic». Segons aquest enfocament, que podem veure gràficament en el quadre 1, l'absentisme pot reduir-se tant que pot evitar-se a partir de les dinàmiques de centre i aula, en tant que el medi escolar i l'entorn educatiu al qual pertany l'alumne absentista manifesta una actitud de rebuig o desgrat que s'expressa en un abandonament físic.

Quadre 1

Conseqüentment al fet que hi hagi una manca de coincidència entre els interessos dels alumnes i els que persegueix la institució educativa, s'observa que un alt nombre d'alumnes abandonen prematurament el sistema educatiu, la qual cosa intensifica en gran mesura la derivació de casos als centres municipals dels serveis socials corresponents, que han d'intervenir en la problemàtica des del vessant més social. Aquesta situació de falta d'èxit fa que sigui molt difícil que es vinculin a tot allò que representa el món escolar malgrat que s'adaptin els continguts de les diverses matèries als seus interessos, motivacions i expectatives.

Entenent que els centres educatius «han de facilitar iniciatives que, d'una banda, divulguin la seva oferta i el seu projecte educatiu entre l'alumnat, les seves famílies i l'entorn i que, d'altra banda, generin una activitat institucional i educativa que permeti la presència i la incidència en l'entorn social en què es troba immers», es fa imprescindible una cultura de col·laboració amb l'entorn, no solament per potenciar l'aprenentatge, sinó també per comprometre tota la comunitat educativa per tal de millorar el context. En aquest nivell de col·laboració amb l'entorn i de plena integració en aquest, han de considerar-se les relacions i la coordinació amb altres organismes, persones, institucions, etc., amb la finalitat d'oferir una educació de més qualitat i, molt especialment, s'ha de considerar la coordinació del treball en xarxa i s'ha d'intervenir conjuntament en problemàtiques d'alumnes o famílies concretes. Així, el treball en xarxa significa:²

Contemplar la persona en la seva globalitat i, per tant, abordar d'una manera integral i no compartimentada problemes i necessitats que afectin l'alumnat en el seu àmbit familiar, escolar, social, etc.

La intervenció de professionals de diferents àmbits que actuïn amb un objectiu comú pactat per tots, després de la detecció i l'anàlisi de les necessitats i que es faci en col·laboració i des del principi de la coresponsabilitat.

El coneixement entre els professionals que des del primer moment hauran de deixar de banda prejudicis anteriors i hauran d'introduir diferents maneres de treballar i d'organitzar-se.

El treball conjunt, coordinat i cooperatiu entre diferents professionals i serveis és un estil de treball que es va constituint amb la pràctica, en la mesura que tots els implicats introdueixen dinàmiques noves de relació i d'intervenció.

Un treball en xarxa imprescindible per reduir el percentatge d'alumnes absentistes i augmentar els nivells d'èxit pel que fa a l'assistència al centre educatiu, contemplat des d'un vessant de participació i aprenentatge, és el que es realitza entre el centre educatiu i els serveis socials municipals corresponents.³ En aquest àmbit és on s'han d'assegurar uns espais i un temps de coordinació que permetin un treball col·laboratiu i de coresponsabilitat.

² AA. VV. Orientacions per a l'atenció a l'alumnat. Palma: Govern de les Illes Balears, Conselleria d'Educació i Cultura, Direcció General d'Ordenació, Innovació i Formació del Professorat, pàg. 48-49, 2003.

³ Existeixen casos d'absentisme en què s'haurien d'incorporar altres figures professionals, en funció de les necessitats detectades, i assumir els límits propis de cada àmbit educatiu i social.

La intervenció dels serveis socials d'atenció primària

Una línia de treball fonamental a l'hora d'atendre els casos d'absentisme escolar (hem de tenir en compte que la majoria dels joves es concentren en els esmentats programes de compensació educativa) és la relació que s'estableix entre el centre escolar i els serveis socials d'atenció primària del municipi corresponent. Aquests col·laboren a l'hora de fer front a les situacions d'absentisme des dels àmbits socials i escolars perquè es considera que el fet de no assistir a classe és un indicador de risc psicosocial que afecta diferents àmbits i no solament l'educatiu. S'ha de destacar que la majoria de les demandes d'intervenció que es realitzen als serveis socials municipals se centren a fer front a les situacions en les quals l'alumne no acudeix al centre educatiu i no té cap circumstància que ho justifiqui; quasi sempre es deriva a aquest servei quan s'han dut a terme totes les actuacions que estan a l'abast del centre educatiu i s'ha produït, en la gran majoria de casos, una cronificació de la situació d'absentisme. En aquest aspecte, si concretam encara més, les dades indiquen que és principalment en el primer cicle d'educació secundària obligatòria on es concentren més alumnes en situacions de risc d'exclusió social i escolar, la qual cosa fa pensar en la necessitat d'incorporar programes de prevenció en lloc dels d'intervenció quan la situació d'exclusió és més accentuada.

Amb l'objectiu de disminuir els nivells d'absentisme escolar, la incorporació i el treball en equip entre els centres educatius i els serveis socials municipals corresponents ha derivat en l'ampliació dels marges de funcions i tasques pròpies dels professionals implicats en l'àmbit socioeducatiu. El fet és que trobam situacions en què «les reiterades intervencions dels educadors socials, sovint pactades amb el centre educatiu sense cap altra formalització que la voluntat d'intervenció des de l'Ajuntament, solen ser una de les eines de la modificació de les conductes de l'alumnat absentista», per tant, s'ha de reconèixer el problema que suposa que cada professional actuï pel seu compte sense atendre la necessitat de coordinació entre ambdós serveis, circumstància que «incrementa la complexitat dels casos i en dificulta la resolució» (Torrente 2003, 74).

Una de les conseqüències d'aquestes noves relacions en el marc del treball en xarxa és l'assumpció d'expectatives errònies respecte de les funcions, tasques i maneres de dur a terme la intervenció i el treball socioeducatiu. Es fa necessari, doncs, establir uns criteris comuns en l'abordatge dels casos, així com coordinar les diferents actuacions que es duen terme per part dels professionals que treballen en el camp de l'absentisme escolar, a més d'aclarir els criteris d'èxit a l'hora de fer el seguiment i el tancament del cas.⁴ Amb un pla d'intervenció conjunta, és possible que s'abordin els casos d'absentisme escolar des d'un treball socioeducatiu i establir les línies i les estratègies d'intervenció de cada professional que intervé en la resolució del cas.

Si consideram que un dels problemes que presenten la majoria dels alumnes que formen part d'un programa de compensatòria social als centres de secundària és la poca assistència al centre, s'ha de reconèixer la necessitat de realitzar una intervenció més preventiva, basada en la detecció precoç per tal de saber molt bé quines són les potencialitats i les limitacions de cada alumne i donar-los resposta al més aviat possible i no quan es troben en nivells educatius més avançats i han acumulat tota una història de fracassos tant

⁴ En el seu cas, els docents poden disposar en els serveis socials moltes esperances o esperances irrealistes de solució dels casos; per això, el més fàcil seria realitzar un abordatge conjunt en què cadascú des del seu àmbit desenvolupàs les funcions que li són pròpies i assumís les responsabilitats que li pertocuen.

en l'aspecte personal com en l'educatiu que han minvat la seva autoestima i el seu concepte acadèmic; tot això fa que aquest alumnat abandoni prematurament el sistema educatiu. És rellevant el fet que només quan assisteixen al centre és quan es pot intervenir des de les diferents àrees que conformen la personalitat del jove en els àmbits social, afectiu i conductual, ja que es presenten més possibilitats perquè progressi en el desenvolupament de les seves capacitats i potencialitats. També s'ha de considerar el fet que una manera de consolidar l'assistència al centre és posar a disposició dels alumnes uns referents positius que els ajudin en el seu procés de millora personal i superin els tractes i relacions impersonals que impedeixen conèixer en profunditat el jove en qüestió. El conjunt d'aquestes idees ens fa plantejar-nos la necessitat de formar els professionals que treballen amb adolescents i joves en situació de risc d'exclusió educativa i social.

El programa de formació

Sobre la base d'allò que s'ha exposat anteriorment, neix la necessitat d'introduir en els programes formatius del professorat continguts relacionats amb l'àrea dels serveis socials i d'atenció al menor en situació de risc tant escolar com social, que contribueixin al desenvolupament d'un llenguatge comú i una intervenció socioeducativa. Es tractaria també de cobrir la manca d'una tradició de col·laboració entre l'àrea dels serveis socials dels ajuntaments i el món de l'educació i poder donar respostes operatives a les dificultats que sorgeixen en el treball quotidià, com és el fet de possibilitar la participació d'aquests agents socials en l'elaboració del Reglament Orgànic de Centre, de consensuar les tasques que pot realitzar un educador dins dels centres educatius o d'aconseguir un pacte social a l'hora de realitzar propostes per resoldre els conflictes juvenils i donar-hi solució.

Les premisses bàsiques d'aquest projecte de formació se centren en l'objectiu comú de conèixer en profunditat el jove i crear espais caracteritzats per un clima de confiança en el qual pugui sentir-se escoltat i respectat a l'hora de poder expressar els seus desitjos, inquietuds, angoixes, motivacions, interessos, dificultats personals, familiars, escolars, etc. El punt central seria poder oferir als joves, amb els esforços necessaris, una resposta educativa adient, ben fonamentada a partir d'un bon coneixement, a més de possibilitar que s'expressin i comentin els temes que més els preocupen i que fan referència a la seva vida quotidiana. Es tracta de posar en coneixement del claustre la realitat que viu el barri on es troba ubicat el centre educatiu al qual assisteixen els alumnes, a més d'apropar els serveis socials i conèixer les seves funcions, els procediments d'intervenció, les estratègies, etc. També es pretén ajudar el professorat a desenvolupar la seva tasca educativa dins el context escolar, però sempre atenent el context general del barri, per tal d'assegurar que presenti unes expectatives de resolució més ajustades a les situacions a les quals s'enfronta en la pràctica quotidiana. Alhora, ha d'aconseguir també un nivell més alt de comprensió de les problemàtiques familiars i aquest fet deriva en una comprensió més gran de les dificultats detectades en els processos d'ensenyament-aprenentatge. Per aconseguir un bon nivell d'eficàcia docent, el professorat ha d'estar motivat a l'hora de desenvolupar la seva tasca educativa i no tan sols instructiva. Per tant, ha de rebre la formació adient de manera que li permeti donar resposta als obstacles i les dificultats que vagin sorgint en el treball diari amb els alumnes i a les necessitats particulars que cada jove presenti. Cal formar el professorat en la intervenció dels processos educatius dirigits als alumnes amb els quals interacciona i facilitar-li les eines i les estratègies adients perquè pugui realitzar la seva tasca docent i educadora, a part de poder disposar d'un espai de comunicació contínua amb altres

docents, en què puguin expressar què els preocupa, amb quines dificultats es troben, quines estratègies els funcionen més bé, etc. El grup que participa en el programa de formació constitueix una eina d'ajuda a l'hora de donar resposta als problemes amb els quals es troben, així s'obté l'assessorament del grup; d'aquí, que diem que és una de les peces fonamentals de la proposta que es presenta. Paral·lelament, segons ja s'ha avançat, se cerca modificar certes expectatives negatives per part dels docents envers les possibilitats d'èxit en els processos educatius dels alumnes en situació de risc d'exclusió escolar i/o social en apropar-les a les característiques que presenta l'alumnat que avui en dia ocupa les aules i també se cerca aconseguir un coneixement més gran d'aquest alumnat.

Amb el programa formatiu, es pot disposar també d'un espai de reflexió sobre els factors de risc, els motius de les actituds de rebuig envers l'assistència al centre educatiu, les necessitats dels alumnes, etc. Es tracta de dur a terme una línia de treball fonamentada en un coneixement més gran de l'alumnat per assegurar una coherència, seguint una línia de treball ja exposada en la intervenció dels professionals que intervenen en els processos socioeducatius. En centrar-nos en els aspectes educatius, s'afavoreix que es reflexioni sobre la pròpia pràctica docent i s'analitzin des d'un context de col·laboració quines són les oportunitats d'aprenentatge que es presenten a l'alumnat o quins són els processos d'adaptació de l'ensenyament que s'han de dur a terme per respondre a les necessitats educatives dels alumnes. Podem dir que, tot i que existeix una població d'alumnes molt concreta, se cerca atendre el conjunt de l'alumnat en general. En aquest aspecte, no ens fixam només en l'alumne absentista en particular, sinó que ens preocupa millorar el funcionament i l'organització de la institució escolar en la seva totalitat pel que fa a les normes de conducta existents, a la manera en què es treballa el tema de la disciplina, les faltes i les sancions que s'apliquen, el tipus de relacions i interaccions que es generen entre alumnes i professors, les dinàmiques que es creen per resoldre conflictes, l'adaptació i la modificació de l'oferta formativa. Els principis d'una escola inclusiva i no segregadora, oberta a l'entorn social i comunitari, són el marc clau per determinar la intervenció socioeducativa que s'implementarà. En la línia de les aportacions de Parrilla, partim de la necessitat «d'explorar les aportacions d'altres serveis de la comunitat, moltes vegades desconegudes en l'àmbit escolar» (Parrilla 2004, 46). Si pensam que la meta de l'educació inclusiva és la inclusió social, no podem deixar de ressaltar la importància que l'escola i la comunitat social coordinin accions i programes.

Defensar un programa de formació en centres es fonamenta en la circumstància que és necessari que el conjunt de la comunitat educativa assumeixi un compromís comú, en un marc de coajuda i coresponsabilitat per part de tots els docents d'un centre. Es tracta de cercar les condicions contextuais que puguin afavorir l'èxit d'una escola inclusiva com a mesura més ordinària, sempre abans de cercar metodologies i programes més específics, com són els programes de compensació educativa o els programes d'intervenció socioeducativa d'escolaritat compartida amb altres recursos formatius externs al centre.

Aquesta modalitat formativa en centres també assegurarà, d'alguna manera, la possibilitat de coordinar criteris d'actuació entre els diferents agents educatius i socials quant als casos dels alumnes amb què treballin. Parlam, com a exemple, de les expulsions, les amonestacions, les mesures disciplinàries extremes que s'apliquen i que provoquen encara més marginació i exclusió escolar i/o social. Així, els professionals disposen d'un espai per dur a terme un treball en xarxa, en què s'asseguri la possibilitat de realitzar una feina conjunta segons els acords presos sobre les mesures que s'han de dur a terme des dels diferents àmbits d'actuació (escolar, social, familiar, etc.) i amb una centralització dels recursos socioeducatius disponibles.

Segons es pot observar, aquest projecte de formació té la intenció de promoure el treball comunitari, des del qual, actuant en xarxa, s'eviten situacions contradictòries, duplicitats o repeticions en les actuacions dels distints professionals que hi intervenen. A partir de la pràctica, s'incideix en el treball quotidià que realitza el col·lectiu de professionals que intervenen en un mateix grup d'alumnes, s'afavoreix la coordinació d'equip educatiu necessària per assegurar una coherència en els processos educatius i per poder tractar temes comuns com el diagnòstic de necessitats, l'intercanvi d'informació sobre diferents àmbits (escolar, familiar i social), la recerca de solucions conjuntes, la introducció de noves estratègies d'intervenció, l'anàlisi dels resultats, el seguiment dels casos, etc. Amb aquest projecte, es vol assegurar un treball col·laboratiu a l'hora de solucionar les problemàtiques que trobam al centre educatiu pel que fa als joves en situació de risc. S'assumeix la necessitat de coordinar criteris d'actuació entre els diferents agents educatius i socials respecte dels casos que es treballen, per exemple, pel que fa a conèixer els interessos i les motivacions dels alumnes, orientar-los en el seu procés educatiu i formatiu, regular les expulsions, les amonestacions, les mesures disciplinàries, etc. Aquestes darreres mesures poden promoure encara més les situacions d'exclusió tant escolar com social. L'aposta és un treball en xarxa en què intervinguin conjuntament tots els recursos socioeducatius implicats i en què es prenguin acords respecte de les mesures d'intervenció des dels àmbits socials, familiars i escolars. Es compta, doncs, «amb una xarxa organitzada que coordinarà les diferents actuacions requerides dels agents participants. D'aquesta forma, la incidència sobre l'alumnat serà més positiva i afavorirà la millora de la seva adaptació al centre» (García i Moreno 2003, 62). Concretem els aspectes que es consideren en aquest marc de treball en xarxa:

- Afavorir un espai de formació conjunta entre professionals de l'àmbit educatiu i social.
- Facilitar la incorporació dels agents socials a l'hora de dissenyar plans d'actuació i estratègies d'intervenció.
- Obrir el Projecte Curricular de Centre a la intervenció dels professionals de l'àmbit social.
- Poder intervenir en el Reglament Orgànic de Centre per aportar alternatives a les sancions com a única manera de resolució de conflictes (mediació, reparació de danys, etc.).
- Analitzar els models d'atenció educativa de centre amb relació als alumnes en situació de risc amb la finalitat de millorar-la.
- Ampliar l'atenció a la diversitat considerant continguts de caire més social.
- Formar el professorat en la intervenció i el tractament de les necessitats educatives dels alumnes, facilitar-los estratègies per poder realitzar la seva tasca docent i educadora.
- Afavorir un espai de formació contínua que els ajudi a resoldre els dilemes que troben en la seva pràctica diària.

Es tracta d'aprofitar aquest espai de formació per fer una anàlisi de les necessitats a l'hora de justificar que es faciliti més suport per part de les administracions implicades i de la direcció del centre. Com a exemple, podem anomenar el fet de poder comptar amb la possibilitat d'adaptar horaris, establir diferents tipologies d'organització dels grups, organització de les matèries curriculars... Tot, en un marc de coherència de la intervenció socioeducativa que sorgeixi des de la reflexió en l'acció. Un aspecte clau és la coordinació entre direcció, inspecció educativa, Consell Escolar, etc., en el moment de determinar i unificar criteris per a l'aplicació de les normes de convivència, com és el cas de cercar

alternatives a les expulsions com a mesura disciplinària més comuna i afavorir actituds de mediació i resolució de conflictes. Un exemple d'aquesta línia de treball, segons ja s'ha esmentat en línies anteriors, és la revisió del Reglament de Règim Intern que s'ha d'adaptar a la situació socioeducativa de l'alumnat. Finalment, volem destacar que el marc de treball en què ens situam és la perspectiva de treball comunitari, les premisses del qual són:⁵

- Participació com a pilar fonamental del procés de millora de la qualitat de vida, generadora de protagonisme. La participació activa de tots els protagonistes és imprescindible perquè la pròpia comunitat realitzi vertaders canvis estructurals que facilitin la seva promoció.
- Anàlisi, partint de la realitat del barri i el seu entorn, tal i com és viscuda per la gent, i adequació, conseqüentment, de les programacions.
- Protagonisme de les persones en els seus processos de canvi, la persona com a agent actiu de transformació.
- Coordinar professionals i entitats que participen en el desenvolupament del barri.

Entenem, també, que en el procés educatiu dels joves hi intervenen diferents àmbits i agents socials, com la família, l'escola i l'entorn, a més de reconèixer la necessitat d'intervenir a l'àmbit individual, partint de la individualitat de cadascú, de les seves necessitats i ritmes, i a l'àmbit grupal, per defensar el grup com a element d'interacció constant i fonamental en les relacions personals positives entre els educadors i el grup.

Objectius del programa de formació

A. Respecte de les funcions educatives i socials d'ambdós col·lectius:

- Promoure el coneixement mutu i l'intercanvi d'informació entre educadors socials i docents i informar de les tasques que desenvolupen, les experiències, actuacions i mesures que es duen a terme, allò que poden aportar els educadors, limitacions d'actuació i d'intervenció per part d'ambdues parts, etc.
- Aconseguir un coneixement més ajustat dels casos de joves que es troben en situació de risc d'exclusió socioeducativa.
- Coordinar les actuacions d'ambdós col·lectius que es duen a terme dins i fora del centre educatiu i analitzar els problemes des d'un pla d'intervenció comuna que possibiliti treballar els casos des d'un marc interdisciplinar.
- Consensuar els conceptes i els criteris bàsics d'intervenció i aconseguir arribar a un llenguatge comú.
- Millorar l'intercanvi d'informació entre el professorat i els professionals dels serveis municipals i aconseguir-ne la plena participació.
- Garantir l'elaboració de plans individualitzats per a cada un dels casos en els quals s'intervé i fer-ne el seguiment.
- Sensibilitzar les institucions sobre la situació i les necessitats dels menors i el centre educatiu.
- Responsabilitzar les institucions i adquirir compromisos per tal d'avançar positivament en els canvis, en els aspectes que es considerin necessaris sobre formació, recursos, etc.

⁵ Patiño, C. (2002). «Experiència socioeducativa des d'una opció comunitària». Associació Caminar. Notes per a la taula rodona: «Qualitat educativa: segregació o integració». Moviment per la qualitat de l'educació en el sud i l'est de Madrid. Abril 2002.

B. Respecte dels joves:

- Conèixer els seus interessos, necessitats i motivacions a nivell educatiu.
- Conèixer la realitat de l'entorn social i cultural, així com les circumstàncies sociofamiliars.
- Aprendre a detectar situacions de risc a partir de la interpretació de les actituds i les manifestacions dels alumnes, així com els trets característics de les dificultats en els diferents àmbits: escolar, familiar i social.
- Reduir els factors de risc detectats i augmentar els de protecció.
- Donar resposta a les necessitats educatives, socials i personals que presenten, des d'una perspectiva inclusiva.

C. Respecte de l'equip docent:

- Analitzar les principals mesures de prevenció i intervenció en absentisme escolar des de l'àmbit educatiu.
- Conèixer diferents programes, recursos, serveis, de diferents administracions, principalment dels serveis socials d'atenció primària, per atendre problemàtiques de risc d'exclusió social.
- Aconseguir conèixer els recursos de protecció social, a fi de facilitar unes expectatives realistes respecte de la possibilitat de completar la tasca educativa del centre.
- Detectar les necessitats i les dificultats del professorat en la seva feina diària.
- Crear un espai de reflexió i debat en què es creïn dinàmiques d'autoformació i autoajuda.
- Promoure l'adquisició de competències i habilitats (eines i instruments) eficaces a l'hora de donar resposta a les necessitats i les dificultats amb les quals es troba al llarg de la seva pràctica docent.

D. Respecte del funcionament intern de centre:

- Revisió dels plans d'acollida de l'alumnat amb necessitats educatives especials transitòries, derivades de situacions socials o culturals desfavorides.
- Anàlisi i proposta d'alternatives a les expulsions i les amonestacions que es generen en la dinàmica diària.
- Anàlisi i proposta de millores de canvi pel que fa als programes d'atenció a la diversitat.
- Unificació de criteris i millora de la fluïdesa de la comunicació interna i externa.

E. A l'àmbit institucional:

- Sensibilitzar les institucions sobre la situació i les necessitats dels menors en els centres d'educació secundària obligatòria.
- Responsabilitzar les institucions i adquirir compromisos a fi de millorar els aspectes que es considerin necessaris sobre formació, recursos, etc.
- Apropar els serveis socials a la comunitat escolar, ubicar aquest servei en l'organigrama del centre i conscienciar el claustre dels seus límits d'actuació.

Seguint les aportacions de diversos autors (2004), consideram fonamental formar els professionals envers objectius, entre d'altres, com:

- Augmentar la tolerància a la frustració.
- Prevenir i resoldre conflictes.
- Realitzar tasques de treball comunitari i familiar.
- Treballar amb objectius realistes i factibles.

Al mateix temps, quan la institució és menys flexible, la dificultat de la convivència professionals-adolescents augmenta. En aquest àmbit, les accions han d'anar adreçades a:

- Augmentar la flexibilitat en l'organització, tant de continguts i programes, com de normes institucionals.
- Prioritzar el treball en equip.
- Augmentar l'autonomia a l'hora de prendre decisions.

Metodologia

La metodologia del programa de formació en centres té com a objectiu donar resposta a situacions concretes de cada centre, el resultat de la qual incideix directament en el centre i així es guanya en la qualitat de l'ensenyament. La metodologia ha de tenir un caràcter teoricopràctic en què els continguts que es treballin siguin fruit de la reflexió de les necessitats formatives que el grup experimenti com a prioritats. El grup de treball ha d'estar format pel conjunt de professorat que estigui motivat per adquirir els continguts prèviament expressats. Es potenciarà que el protagonista sigui el grup, tot i que, si així es considera pertinent, es podrà sol·licitar la intervenció d'altres professionals en qualitat d'experts perquè puguin aportar aspectes teòrics i pràctics d'interès per als professionals que participin en la formació. Els grups de discussió han de permetre generar processos d'intercanvi, de reflexió i de construcció del coneixement. És important remarcar que les propostes de canvi que sorgeixin com a resultat de la reflexió i la pràctica reverteixin a l'àmbit institucional per assegurar la qualitat de l'educació.

Per concloure, la línia de formació que es proposa en aquest article pretén ser coherent amb la intervenció social i educativa i assentar les bases perquè es vagin perfilant i ajustant amb més precisió les respostes dirigides al col·lectiu d'alumnes en situació de risc d'exclusió educativa i/o social. El fet que el procés formatiu es realitzi grupalment, intervenint ambdós serveis, socials i educatius, mitjançant un projecte de formació en centres, contribueix a la contextualització dels continguts formatius en la pròpia pràctica professional i reverteix en la millora de l'ensenyament i de les intervencions socioeducatives comunitàries. Els avantatges d'aquesta modalitat són, entre d'altres, donar una resposta a les necessitats reals del professorat, afavorir la tasca dels equips docents del centre, permetre la coordinació de tots els sectors que hi intervenen, implicar el professorat del claustre i facilitar el consens, a més de donar resposta a situacions concretes del centre i, finalment, possibilitar que els resultats obtinguts incideixin directament en els centres docents.

Bibliografia

- GARCÍA COLOMO, A.; MORENO, X. (2003). «El Absentismo y la Institución Escolar». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 327, setembre, pàg. 50-54, 59-62.
- PARRILLA, A. (2003). «La voz de la experiencia: la colaboración como estrategia de inclusión». *Aula de Innovación Educativa*, núm. 121.
- RUE, J. (2003). «El absentismo escolar». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 327, setembre, pàg. 50-54.
- TORRENTE BRUNET, M. (2003). «Plan Local sobre el Absentismo». *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 327, setembre, pàg. 73-75.

Nota de l'autora: en l'elaboració del programa formatiu hi han participat Coloma Bujosa, de l'Àrea de Serveis Socials de l'Ajuntament de Palma, i José Luís Martínez, del Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb Menors (GREC); a ambdós els agraesc la seva valuosa col·laboració.